

УДК 811.161.2

*Агафонова А.М.***ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ЕПІСТОЛЯРНОГО ДИСКУРСУ**

Постановка проблеми. Проблема теоретико-методологічних аспектів дослідження епістолярію, його місця серед літературних стилів і функціональних особливостей лягла в основу численних наукових праць з лінгвістики сучасних вітчизняних та зарубіжних учених. Дослідження особливостей епістолярного дискурсу відбувається у площині антропоцентризму, який як методологічний принцип лінгвістичних досліджень, за визначенням О. Селіванової, «застосовується при дослідженні мови як продукту людської діяльності, призначеного для потреб людини посередника спілкування, засобу зберігання її досвіду, знань, культури» [11, 38]. Актуальність дослідження визначається недостатнім вивченням теоретичного статусу епістолярію, необхідністю розробки комплексних підходів до аналізу мовних явищ в середині епістолярного дискурсу, а також необхідністю систематизації мовних засобів, що виформовують епістолярний дискурс.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичних аспектів епістолярного дискурсу стосуються праці К. Ленець [7], С. Шабат-Савки [13], С. Богдан [2], Г. Мазохи [8], М. Сірого [12], а також кандидатські дослідження Н. Павлика [10], А. Найруліна [9]. Важливим аспектом вивчення епістолярію є аналіз категорії образу автора епістолярного тексту, яка представлена у монографічному дослідженні «Зафіксоване і нетлінне: Роздуми про епістолярну творчість» М. Коцюбинської [4]. Численні дослідження порушують також соціокультурні аспекти епістолярних текстів, їх аналіз в історичному зрізі, особливості слововживання, вияву етикетних формул в епістолярному дискурсі, вивчення епістолярних текстів як відображення творчої особистості письменника, лінгвостилістичні аспекти їх дослідження.

Мета статті – проаналізувати та систематизувати теоретичні уявлення про статус епістолярію в руслі антропоцентричної парадигми дослідження.

Виклад основного матеріалу. Центральною проблемою у вивченні епістолярію є визначення його теоретичного статусу. Так, деякі мовознавці витлумачують епістолярій як різновид певного функціонального стилю, інші пропонують вивчати сукупність таких текстів у руслі теорії мовленнєвих жанрів, ще іншою тенденцією у вивченні епістолярію є зарахування його до окремого типу дискурсу. І. Котяш, опираючись на різноманітні підходи до вивчення епістолярію, пропонує розглядати епістолярій у триєдиному вимірі: як стильове явище, як окремий мовленнєвий жанр та як різновид дискурсу [5, 44].

Епістолярій як один з різновидів функціональних стилів літературної мови уживаний переважно у листуванні і насамперед «здійснює апелятивну функцію мови, що полягає у зверненні адресата з бажанням увести його в коло певних подій, поінформувати про щось, викликати почуття, співзвучні з емоційною настроєністю автора» [6, 175].

Епістолярій як жанр, за спостереженнями І. Котяш, є надто складною і суперечливою семантичною реальністю, яка, зважаючи на свою мінливу природу, важко піддається однозначним і прямолінійним дефініціям [5, 46]. Саме тому епістолярій, що вирізняється тематичною, композиційною та стилістичною своєрідністю, цілим комплексом культурно значущих особливостей, може бути кваліфікований як комплексний жанр авторського стилю та певного типу дискурсу. У зв'язку з цим маємо підстави вважати, що дослідження епістолярію перебуває ще й у річищі альтернативного антропоцентричного принципу дискурсоцентризму, який, за словами О. Селіванової, полягає у тому, що «з одного боку, людина є творцем мови, одним із регуляторів мовних змін і мовного розвитку, користувачем мови в комунікації, з іншого, мова у вигляді численних дискурсивних простих практик конструє різні світи людської життєдіяльності, спотворюючи реальний світ, і визначає вчинки й оцінки людини та мовної спільноти. Однак, незважаючи на те, що людина є певним чином невільником мови, яка нав'язує їй свій погляд на світ, категоризацію та концептуалізацію досвіду, людина є й хазяїном мови, здатним керувати нею як засобом впливу на свідомість і поведінку іншої людини, збагачуючи мову, визначати напрями її функціонування тощо» [11, 40 – 41].

Загальновідомо, що дискурс у сучасних лінгвістичних студіях вивчається у трьох аспектах. По-перше, як одиниця спілкування, більша за речення, в якій наявні міжреченнєві зв'язки забезпечують цілісність і зв'язність висловлювання, логічне розгортання думки. По-друге, під дискурсом

розуміють висловлення як безпосередню мовну діяльність, що реалізується у конкретній життєвій ситуації, у певній формі спілкування, поведінки, міміки, жестів, настрою мовця, а також у характерних соціокультурних, психолінгвальних умовах, коли на перший план виступає соціальна роль мови. По-третє, дискурс розглядають як текст (письмовий чи усний), об'єднаний наскрізною ідеєю, одним мотивом; вивчають у широкому контексті його творення і сприймання, тобто як комплексну одиницю мовлення, що відбиває національно-культурні, соціальні, психічні умови авторської мовотворчості. У цьому аспекті дискурс потребує виходу в сферу прагмалінгвістики, залучення позовних чинників, що мотивують те чи те прочитання тексту [3].

Досвід досліджень епістолярного дискурсу дає підстави кваліфікувати його як сукупність текстів певної жанрово-стильової належності, за якими стоїть одна і та ж мовна особистість автора, які аналізуємо у єдності лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів текстотворення [1, 6]. Основними одиницями епістолярного дискурсу слугують епістоляреми – особливі слова і сполучення слів, синтаксичні конструкції, які й репрезентують неповоротну авторську індивідуальність епістолярного дискурсу [1, 6].

Обов'язковими категоріями епістолярного дискурсу є антропозорієнтовані категорії (категорія образу автора, автрська модальність, авторська інтенція, авторизація). Вважаємо, що авторську модальність, слід розглядати передовсім як текстову, таку, що реалізує ставлення мовця – автора епістолярного тексту до дійсності, і таку, що пов'язана з особистісною оцінкою автором предмета опису. Це, власне, та категорія, що слугує репрезентацією авторського «я» і відображає в епістолярному висловленні авторську свідомість. У зв'язку з цим маємо підстави вважати, що мова епістолярного дискурсу повністю «модалізована», оскільки вона «видає» автора, хоче він того, чи не хоче.

Категорія авторизованої інтенції вводить модус суб'єктивних смислів автора, указує на додаткове джерело інформації, апеляцію мовця до осіб, які не беруть безпосередньої участі у процесі спілкування, проте їхній досвід, спостереження є важливими для успішного плину комунікації.

У тісному зв'язку з категоріями авторської модальності та авторизованої інтенції перебуває категорія авторизації, тобто суб'єктивне сприйняття довкілля та реалізація його у мовленнєвій діяльності.

Усі антропозорієнтовані категорійні величини мають у своєму витлумаченні чітку вказівку на автора конкретного висловлення. У зв'язку з цим ми вводимо поняття «мовна особистість автора епістолярного дискурсу», під якою розуміємо автора епістолярних текстів – писемних творів, що їм притаманна яскраво виражена жанрово-стильова специфіка і які розглядаємо як вербальне ядро епістолярного дискурсу. Ця особистість в епістолярній текстовій комунікації здійснює міжособистісну та соціальну взаємодію з адресатами в умовах дистанційованої у часі та просторі комунікації. Епістолярна мовна особистість є самотутньою категорією епістолярного дискурсу, оскільки мовне вираження авторської індивідуальності як адресанта літературного тексту маніфестує зовсім інші сторони його мовної особистості в епістолярному тексті.

Висновки і перспективи дослідження Отож, підвищення інтересу лінгвістів до вивчення епістолярної спадщини, залучення епістолярних джерел до наукових студій наближає дослідників до розуміння світогляду адресанта, його епохи. Ретельне вивчення епістолярного дискурсу у руслі антропоцентризму та дискуроцентризму міняють стандартний, загальноприйнятий ракурс дослідження – адже листи не обтяжені функціями, що притаманні жанрам художньої та публіцистичної літератури. Саме в епістолярії автор постає перед реципієнтом справжнім, репрезентує свою особистість не завуальовано, а відверто, щиро. Розкутість викладу та широта мовленнєвої стихії ідіостилу, розмаїття стильового та граматичного ладу епістолярного дискурсу зумовлює його особливості, відображає індивідуально-авторські манери викладу. Саме епістолярний дискурс є багатим матеріалом для обґрунтування антропоцентричної концепції мови.

Список використаних джерел

1. Агафонова А. Термінологічне співвідношення антропозорієнтованих категорійних величин в епістолярному дискурсі / А. М. Агафонова // Слов'янські мови та література: Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. – Одеса, 2015. – Вип. 18. – Том 1. – С. 4 – 6.
2. Богдан С. Лист як особливий вид комунікативної діяльності / С. Богдан // Проблемні питання синтаксису. – Чернівці: ЧДУ, 1997. – С. 157–163.
3. Єрмоленко С. Я. Дискурс / С. Я. Єрмоленко // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін.. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 142 – 143.
4. Коцюбинська М. «Зафіксоване й нетлінне». Роздуми про епістолярну творчість / Михайлина Коцюбинська. – К.: Дух і літера, 2001. – 300 с.

5. Котятш І. Теоретико-методологічні засади вивчення епістолярію / І. Котятш // Нова педагогічна думка. – 2014. – № 2. – С. 44-47.
6. Ленець К. Епістолярний стиль / К. В. Ленець // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 174 – 175.
7. Ленець К. В. Епістолярний стиль в історії нової української літературної мови / К. В. Ленець, М. М. Пильнський // Жанри і стилі в історії української літературної мови. – К.: Наук. думка, 1989. – 288 с.
8. Мазоха Г. Теоретичні аспекти дослідження письменницького епістолярію / Г. С. Мазоха // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки. – 2013. – № 2 (1). – С. 152-161.
9. Найрулін А. Епістолярій Михайла Коцюбинського в історії української літературної мови (особливості конотації епістолярію письменника): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / Найрулін Анатолій Олександрович. – Луганськ, 2005. – 19 с.
10. Павлик Н. Типологія дискурсивних одиниць в українському епістолярному мовленні): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / Павлик Неля Віленівна. – Донецьк, 2005. – 20 с.
11. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава: Довікялля – К., 2008. – 712 с.
12. Сірий М. Деякі структурні особливості епістолярного стилю української мови / М. Сірий // Питання словотвору і граматичної структури української мови. – Дніпропетровськ, 1979. – С. 37-42.
13. Шабат-Савка С. Вербалізація я-інтенцій в епістолярній комунікації / С. Т. Шабат-Савка // Шабат-Савка С. Т. Категорія комунікативної інтенції в українській мові : [монографія]. – Чернівці : «Букрек», 2014. – С. 301-309.

Анотація. У статті узагальнено основні підходи до вивчення епістолярію, порушено проблему теоретико-методологічних підходів до вивчення епістолярного дискурсу. Основною визначено антропоцентричну парадигму дослідження. Визначено статус епістолярію у розрізі епістолярний стиль – епістолярний жанр, епістолярний дискурс. Встановлено, що епістолярій у сучасних лінгвістичних дослідженнях вивчається також з позицій дискурсоцентризму. Репрезентовано авторське визначення епістолярного дискурсу та епістолярем як його складників.

Ключові слова: епістолярій, епістолярний стиль, епістолярний жанр, епістолярний дискурс, антропоцентрична парадигма досліджень, дискурсоцентризм, епістолярема.

Summary. This article summarizes the main approaches to the study of epistolary works, raises the problem of theoretical and methodological approaches to the study of epistolary discourse. Anthropocentric paradigm of the research is defined to be principal. The status of epistolary works in terms of epistolary style is determined and revealed in the following notions: epistolary genre, epistolary discourse. It is established, that epistolary works in modern linguistic studies are also studied in the frames of discourse centrism. The article represents the author's definition of epistolary discourse and epistolary works as its components.

The topicality of the research has been determined by the insufficient degree of investigation of the problem of anthropological centrism in the epistolary discourse, as well as by the necessity of working out certain complex approaches to the analysis of various lingual phenomena within the epistolary text. The latter phenomena have been mostly caused by some individual factors, as well as by the necessity of systematizing different lingual means that make up the anthropologically oriented categorical capacities, inherent of the structure of the epistolary discourse.

Established that correspondence in modern linguistic studies also studied from the point dyskursotsentryzmu . Sending the author's definition of epistolary correspondence and discourse as its ingredients.

In the course of this research, the epistolary discourse has been defined as the combination of texts of certain genres and styles, sharing the same lingual peculiarity of an author. All the texts have been analyzed as the unity of linguistic and extra-linguistic factors of text formation.

Epistolarisms are the basic units of the investigation under discussion. This term refers to peculiar words, word combinations, and syntactic structures which represent the unique author's individuality in the epistolary discourse.

Key words: epistolary works, epistolary style, epistolary genre, epistolary discourse, anthropocentric paradigm of the studies, discourse centrism, epistolarema.

Отримано: 18.10.2016 р.